

HUSITSKÝ VÁLEČNÍK

Kdo byli
boží bojovníci...

Matěj Matuška, Jan Syka

 GRADA®

HUSITSKÝ VÁLEČNÍK

Kdo byli
boží bojovníci...

Matěj Matuška
Jan Syka

Grada Publishing

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Matěj Matuška, Jan Syka

HUSITSKÝ VÁLEČNÍK

Kdo byli boží bojovníci...

Vydala Grada Publishing, a.s.,
U Průhonu 22, Praha 7
obchod@grada.cz, www.grada.cz,
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
jako svou 6078. publikaci

Odpovědný redaktor Petr Somogyi
Grafická úprava a sazba Jakub Náprstek

Ilustrace Jan Syka

Fotografie (autor, strana):

Hana Čepeláková (14), Klára Červenková (142 dole, 156),
Magdalena Fischerová (43, 53, 68, 94, 111, 138, 139, 157), Gabriela Havlová (37, 105),
Tadeáš Chramosta (23 nahoře, 60, 67), Aneta Jungmannová (23 dole, 30, 52, 56, 79, 90, 99 dole,
107, 142 nahoře, 145), David Jungmann (49, 73, 81, 88, 95, 130 vlevo),
Soňa Kadlecová (57, 75, 97, 135 vlevo, 159), SHŠ Krkavci (74, 91), Jan Kroužek (130 vpravo),
Lenka Křivonosková (70, 96), Matěj Matuška (103, 104), Michaela Procházková (153),
Adam Radvak (65), Veronika Soukupová (99 nahoře, 135 vpravo),
Eva Syková (19, 80, 85, 126), Lenka Veselá (115, 119)

Počet stran 168

Vytiskla tiskárna TISK CENTRUM s.r.o.

© Grada Publishing, a.s., 2016

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků.

ISBN 978-80-247-5881-7 (pdf)

ISBN 978-80-247-5156-6 (print)

Obsah

ÚVOD

strana 6

I. KLIKATÁ CESTA K BITVĚ U ÚSTÍ

strana 9

II. JAK SE LIDÉ OBLÉKALI

strana 50

III. OD SLOV K ČINŮM

strana 66

IV. VÁLEČNÁ VÝBAVA

strana 100

V. PŘÍBĚH BITVY U ÚSTÍ

strana 129

ZÁVĚR: TRADICE A MENTALITA

strana 160

Literatura

strana 168

ÚVOD

*Války a válečníci – dva nerozlučné elementy,
které navzájem určují své podoby.*

Domněnka, že středověký člověk nepřemýšlel nad válkou, tak běžnou v jeho době, není pravdivá. V průběhu celého středověku vznikaly v církevním i světském prostředí spisy, které se právě válkou zabývaly.

Světské prostředí dalo vzniknout hlavně rytířským románům, eposům, kurtoazní lyrice a legendám. Tato díla ukazovala na příbězích ideálních rytířů ctnosti, které se vázaly k rytířskému způsobu života, jenž byl zase spojen s vojenskou službou. Jednalo se zejména o statečnost, věrnost a štědrost. Ve 14. století postupně rostla politická moc šlechty a měnil se způsob válčení. Důsledkem bylo, že se měnily i způsoby, jimiž se urození realizovali. Z elitního společenství, které spojovala vojenská služba, se stával stav, jenž se spíše věnoval politice a pro jehož méně movité příslušníky se boj stával místo poslání řemeslem.

Církevní myslitelé (tehdejší inteligence) řešili samotnou definici války v Bohem stvořeném světě a snažili se v duchu scholastiky dobrat jejího popisu a vyměřit její místo ve světě duchovním i fyzickém. Hledali příčiny válek a v duchu antické tradice řešili, v jakém případě je válka spravedlivá. Obecně lze říci, že za spravedlivou válku se považovala ta, která byla vedena za Řím (jako symbol Boha), nebo za panovníka či soudce kvůli potrestání osoby, která se dopustila přestupku. Nespravedlivá zase ta, jež byla vedena bez svolení vladaře nebo proti soudci.

V podobné situaci byli i husitští bohoslovci. Vždyť přece poselství evangelií, o které šlo v první řadě, se jasně vymezovalo vůči fyzickému násilí. Mistři nakonec zvolna a (kromě kazatelů radikálního proudu) spíše neochotně vyjádřili souhlas s ozbrojeným odporem proti autoritě krále Zikmunda a kostnického koncilu. Kališnická inteligence vyzdvihla pozici Ježíše Krista jako nejvyššího soudce a krále a přijala za svou povinnost bránit jeho zákon. Znamenalo to požehnání k válce.

Všechny dochované spisy spolu s kronikami, do nichž jejich autoři zaznamenávali tehdy přítomné děje, jakož i další písemnosti a hmotné prameny nám dnes pomáhají rozkrýt nesmírně bohatý obraz dobového vojenství. Nikdy nekončící práce generací badatelů umožňuje nahlédnout do reality husitských válek a zejména na život a podobu jejich účastníků, jimiž se na následujících stránkách hodláme zabývat.

Husitské války se staly exkluzivním fenoménem pozdně středověkého vojenství, kromě toho představují i akcentovanou kapitolu české historie. Jednalo se o dlouhý konflikt, v němž jednotlivci střídali strany, strany měnily politiku a politika prostředky. Za jejich konec bývá považována bitva u Lipan, ale ani následující léta nepřinesla českým zemím mír a vyjasnění konfesních, stavovských a státoprávních otázek, o něž se bojovalo a pro které zemřelo tolik lidí.

ŘÍŠE A CÍRKEV

Proč tedy Němcům a zbytku Evropy vlastně tolik záleželo na nějaké české náboženské sektě? Ve zkratce řečeno to bylo proto, že stejně jako dnes patří Česká republika k Evropské unii, patřily tehdy země Koruny české do tzv. Svaté říše římské. A ta byla zase součástí domény západní čili katolické církve, kterou chtěla ona sekta reformovat jako celek.

České země byly součástí Říše již od vydání Zlaté buly Sicilské (1212). Říše tak byla pro obyvatele našeho území širší vlastí a ti s ní měli bohaté kulturní a ekonomické styky. V této době zahrnovala několik státních útvarů.

V první řadě to bylo **německé království**. Název byl ovšem spíše statutární povahy, neboť území, jež toto království zahrnovalo, se dále členilo na množství zemí s vlastními vladaři. Ti byli obvykle titulováni jako vévodové či hrabata. Dobová čeština je označovala spojením „říšská knížata“.

Další součástí Svaté říše římské bylo území **italského království**, tzv. Železná koruna Langobardů. Italská koruna byla v lenním postavení k římskému císaři. Ovšem posledním korunovaným italským králem byl Karel IV. Toto království zahrnovalo území od severní Itálie po církevní stát ve střední části Apeninského poloostrova. Fakticky ale bylo rozdrobeno na státečky, které byly ovládány italskými městy a místními šlechtickými rody, na něž měl jistý vliv jen římský papež.

Vedle německého a italského království patřilo k Římské říši i to české. Takzvaná **Koruna česká** se také skládala z několika zemských útvarů, a to z království českého, markrabství moravského, množství slezských knížectví, Horní a Dolní Lužice a Chebska. Její územní celistvost byla od doby vlády Karla IV. poměrně stabilní díky správním a lenním vazbám na českého krále.

V čele tohoto rozmanitého komplexu, označovaného jako Svatá říše římská, stál císař, jímž se mohl po korunovaci v Římě stát volený **německý (římský) král**. Volby se účastnilo sedm kurfiřtů. Jednalo se osoby, které byly držiteli tradičních říšských úřadů. Byli jimi tři arcibiskupové, a to mohučský, kolínský a trevírský. Dalšími byli říšští představitelé světské moci: falckrabě rýnský, vévoda saský, markrabě braniborský a král český.

Německým králem se mohl stát každý vladař v říši. Je však zřejmé, že nebylo snadné získat podporu všech kurfiřtů. Tradičně se však králové snažili zajistit si kurfiřtské hlasy pro své potomstvo. Titul byl ale pochopitelně i v hledáčku dalších ambiciózních jedinců i rodů v Říši. V předvečer husitské revoluce držel „otěže“ říšské moci rod Lucemburků, který se opíral o dědičnou držbu českého trůnu (stejně jako uherského, ten však nebyl součástí Říše). Bratři Václav, Zikmund a Jan, stejně jako jejich moravští bratrance Prokop, Jošt a Soběslav však místo jednotné politiky vedli spory (i války) o moc zděděnou po slavném otci, císaři Karlu IV.

Císařský titul byl vázán na vykonání tzv. římské cesty. Německý král se musel vydat na pouť do Říma, kde mohl být korunován císařem rukou samotného papeže. Císařský titul znamenal vládu nad celou Římskou říší, spolu s právem na korunovaci langobardskou korunou. Po smrti Karla IV. vlastně nebyl císařský stolec obsazen, neboť Václav, byť byl německým králem, cestu do Říma nikdy nevykonal. Císařem se stal až Zikmund v červnu roku 1433, tedy rok před Lipanskou bitvou.

Jak je vidět, říší a vlastně ani okolní Evropu nebylo možné popsat jako příliš stabilní prostor. Válka stíhala válku, všude se vedly bratrovražedné boje. Evropany spojovala především jejich křesťanská víra a s ní spjatá **křesťanská církev** jako její zprostředkovatelka. Po neklidných dobách stěhování národů byla totiž jedinou stabilní organizací v Evropě, nositelkou odkazu kultury a vzdělanosti starověkého Říma, k jehož ideálu se mocní panovníci středověku rádi upínali.

Jak vlastně církev vypadala? Její společenské a mocenské postavení vycházelo z tisícileté tradice a ze vztahu s říší, s jednotlivými panovníky a mocenskými činiteli stále se měnícího křesťanského světa. Uspořádání církve bylo dáno kanonickým právem, které vzešlo ze starého práva římského.

Papež jakožto římský biskup a hlava celé západní církve byl volen sborem kardinálů. Problémy papežského stolce byly zrcadlem neutěšeného stavu církve před vypuknutím husitské revoluce. V západní církvi totiž panovalo tzv. schizma: tedy rozkol, který vyvolala existence dokonce několika papežů najednou. Evropští mocnáři využívali podporu jednoho z papežů jako politický nástroj, papežové naopak stejně využívali světské vládcy. Politika se prováděla a stále provádí penězi. Aby je papežská kurie získala, věnovala se obchodu s relikvii, které zvyšovaly společenskou prestiž vlastníka, a prodeji odpustků, jež měly smýt hříchy zakupujících.

Křesťanský svět byl rozdělen na arcibiskupství a biskupství a ty zase na jednotlivé farnosti čili křesťanské obce, které pro své farníky zajišťovaly církevní obřady a pastorační činnost. Farníci na jejich provoz přispívali částí svých výdělků, platili tzv. desátky. Některé farnosti byly chudé, jiné zase bohaté – a ty se stávaly předmětem zájmu kněží, stejně jako další církevní úřady a kláštery. Nutno podotknout, že přidělení farnosti kněžím musela schválit vrchnost, která byla jejich zřizovatelem. Úplatky, protislužby a klientelismus byly na denním pořádku.

V této atmosféře se dařilo všemožným nespokojencům, většinou křesťanskou společností označovaným jako kacíři. I přes pronásledování stále existovala sekta valdenských, hlásající chudobu a odmítající očištec a jiná církevní dogmata. Společensky uznaným a uznávaným se stálo hnutí devotio moderna, které požadovalo vnitřní opravdovost víry a následování Ježíše Krista. Zároveň se začaly ozývat reformní hlasy. Už v první polovině 14. století hlásal Konrád Waldhauser asketismus a odpor ke svatokupectví. V jeho stopách kráčel Milíč z Kroměříže, jenž zaváděl časté podávání svátosti oltární laikům. Později v Anglii John Wyclif hovořil přímo o chudé a reformované církvi. Na něj navázal Jan Hus: v Betlémské kapli se začalo kázat česky a otevřeně mimo jiné i o nutnosti odnětí majetku církvi. Studenti pražské univerzity přitom nešetřili klérus svými sarkasmy v literatuře a hrách.

Konec tomuto stavu měl učinit koncil, který se sešel v Kostnici. Jeho svolání inicioval jako nový římský král Zikmund Lucemburský. Sněmování hodnostářů začalo roku 1414, přičemž na programu jednání bylo vyřešení problému tří papežů, rozporů v otázkách věrouky a debata o celkovém stavu církve. Účastníky koncilu i jeho průběh barvitě popsal mistr Vavřinec z Březové ve své kronice, přičemž neopomněl do výčtu přítomných zahrnout i počet prostitutek, které se do města stáhly. Za necelé čtyři roky jednání koncil zvolil nového a jediného papeže Martina V. Věřoucné otázky vyřešil jednoduše a efektně: upálením mistrů Jana Husa a Jeronýma Pražského v druhém roce svého zasedání. Církevní praxe se změnila málo, čeští nespokojenci však získali mučedníka.

I. KLIKATÁ CESTA K BITVĚ U ÚSTÍ

BARTOŠKOVA SLUŽBA

O kronikách již slovo padlo a právě husitské války se staly námětem množství z nich. Již současníci vnímali převratnost událostí, které prožívali, a pero nejednoho gramotného autora se dalo do díla. Nestandardním, avšak o to přitažlivějším je líčení událostí, které vzniklo rukou katolického rytíře Bartoška z Drahonic. Sám byl totiž vojákem a jako takový ve svém díle akcentoval zejména bojové události, které jsou rovněž předmětem našeho zájmu. Jeho sloh je „vojensky“ suchopárný a latina, jež je převažujícím jazykem jeho kroniky, je rovněž velmi jednoduchá. Někdy se, jak ukázalo bádání, dokonce mýlil v časových údajích, což souvisí s faktem, že mnohé děje znal jen z doslechu.

Platí to i pro podzim roku 1426, kdy se dozvěděl o nedávné velké bitvě, jež se odehrála u Ústí nad Labem. Sám se jí jistě neúčastnil, neboť si právě léčil oční chorobu. I s poznámkami k jeho knize mu tak patrně pomáhal některý z jeho služebníků. Bartoškovi bylo v té době něco mezi 36–46 roky, byl tedy jinak stále platným bojovníkem. Pojďme tedy spolu s ním sledovat cestu k bitvě u Ústí a podobu bojovníků, kteří po ní kráčeli.

V roce 1426 uplynulo již jedenáct let od upálení mistra Jana Husa, který se snažil o reformu žalostného stavu církevních struktur. Sedm let uteklo od chvíle, kdy byla na Novém Městě pražském svržena z oken radnice městská rada, která měla za úkol potlačit hnutí Husových následovníků, sedm let uplynulo i od smrti krále Václava IV. Před šesti lety byla před Prahou zlomena první křížová výprava proti českým kacířům. Země byla ve víru bojů a husitské svazy od holé obrany dávno přešly do ofenzivy, které se dařilo odolat jen některým územím českého státu. Husitské války, aniž by to některý ze současníků tušil, se nacházely zhruba ve své polovině.

Bartošek z Drahoníc

Profesionální voják a kronikář (1) je tu zachycen jako dobře živý muž (jeho vzrůst mohl být okolím hodnocen jako menší, na což může poukazovat zdrobnělina jména „Bartošek“), který se podle některých nepřímých náznaků ve své kronice světským radostem nijak nevyhýbal. Je vyobrazen jako jezdec v kombinované (přechodové) zbroji, vycházející především z iluminací bible Václava IV. (kolem roku 1390, uložena v Österreichische Nationalbibliothek, Vídeň), která v době husitských válek sice již nepředstavovala vrchol platnéřského umění, ale v kruzích nižší a méně majetné šlechty byla pravděpodobně stále běžná. Základem zbroje je kroužková košile s tříčtvrtečními rukávy oblečená přes prošívaný spalnář, pod nimiž je ochrana předloktí zesílena anatomickými plátovými kůrkami. Ramena chrání malé miskovité nárameníky. Přes kroužkovou košili je řemeny připnutý přední plech (prusplech) vypouklého tvaru, z něž je tu viditelný jen horní okraj. (Kyrusy tohoto tvaru se na našem území dochovaly ve sbírce vrcholně středověké zbroje ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, jež je známá jako „nález z Brodku u Prostějova“ a kterou popsal P. Žákovský). Zbroj doplňuje plátová ochrana nohou, u níž chybí plátové boty. Přes zbroj má Bartošek oblečen krátký varkoč, u něž by se sice nabízela možnost zhotovit ho v heraldických barvách feudální vrchnosti, jíž takovýto profesionál sloužil, ale obrazové prameny z dané doby a Čechám blízkých území takovéto jednotně vystrojené družiny neukazují. Varkoč má spíše podobu jednoduché haleny bez rukávů než nějaké honosné bojové suknice z drahé látky. Zbroj je celkově prostá, bez ozdob a funkcí, představuje polní odění profesionálního bojovníka, který musel být podle potřeby schopen bojovat stejně dobře jak v sedle, tak i pěšky. Tomu odpovídá i další výstroj a výzbroj. Vedle rané formy tzv. dlouhého meče zavěšeného na opasku je vyzbrojen lehčí verzí jezdeckého kopí (2), které mohlo posloužit i v boji pěšky. Ochranou zbroj doplňují ještě plátové rukavice (3), jaké se velmi často vyskytují na náhrobcích rytířů z německých území (za všechny například náhrobek Konráda von Berlichingen, Schöntal, Bádensko, kolem roku 1400), a štít ve tvaru pavézky (4), jejíž tvar byl převzat z dochovaného kusu ze saského Zwickau, datovaného po roce 1450, který se nachází ve sbírkách Philadelphia Museum of Art, USA. Rozměry pavézky činí 42 × 68 cm, hmotnost 3,6 kg. Pavézky podobné tvarem i poměrem velikostí k postavám bojovníků jsou znázorněny například v tzv. Novém zákoně českém (Morava, kolem 1425–1430, uloženo v Österreichische Nationalbibliothek, Vídeň) nebo na desce pašijového oltáře Tomáše z Kluže (1427, Hronský Beňadik, Slovensko, uložena ve sbírkách Keresztény Múzeum, Ostříhom, Maďarsko). Výmalba štítu byla spekulativně zvolena jednoduchá: tmavý okraj kolem červeného pole s písmeny IHS (*Jesus Hominium Salvator*, do češtiny překládáno obvykle jako „Ježíš hříšníkům spasitel“). Bartošek z Drahoníc se jako pravděpodobný karlštejnský man účastnil obrany Karlštejna v roce 1422, takže v jeho výzbroji nechybí kuše s kompozitním lučištěm (5) s dřevěným toulcem na šípky potaženým kančí kůží. Kuše je napínaná v tomto případě opaskovým hákem – v detailu (6). Šípky do kuše (7) reprezentují jejich tři základní druhy používané v boji (shora): jehlový hrot (panzerstecher) sloužící především k probíjení kroužkového pletiva, zápalný hrot a tzv. jelito, jehož účelem bylo pravděpodobně způsobit koním nepřítele co nejzrovnější tržná krvácivá zranění a přetít jim šlachy. K výbavě jezdce mohla také náležet vrhací sekera (8) a biják (9). Hlavu by si tento bojovník mohl chránit nejspíše šlapem (bascinetem) s kroužkovým závěsem (10), který má po stranách otočné čepy, k nimž mohlo být stěžejkami připevněno odnímatelné hledí, nebo železným kloboukem doplněným kroužkovým límcem (oboječkem) (11). Vyřez v pravém dolním rohu (12) zachycuje zestárlého a vojenskými útrapami pohublého Bartoška třídícího poznámky ke své kronice. Skromný blahobyt jeho statku či tvrze naznačuje dřevěné obložení stěn jizby, kachlová kamna, štíhlá skleněná číše s perličkovými nálepy nebo velká ozdobně vyřezávaná truhlice s kováním.

Oněch sedm revolučních let bylo plných převratných událostí. Náš kronikář nestál stranou, vlastně ani nemohl. Bartošek sám byl vojenský profesionál. Patřil buď mezi přímé služebníky krále (jako člen karlstějnské posádky), nebo mezi muže z družiny pana Hanuše z Kolovrat. Buď jak buď, prošel tento nižší šlechtic ve služebném postavení mnoha boji husitských válek, včetně i několika zásadních.

Jeho latinská gramotnost, stejně jako zmínka o cestě do Itálie v roce 1408 však dává tušit, že pro tuto dráhu určen nebyl. Aby nedocházelo k nekonečnému štěpení rodinného majetku, byli někteří šlechtičtí synové určeni pro kněžskou kariéru, navštěvovali tedy školu, patrně při některé z farností. Neznámé důvody však obrátily mladého Bartoška ke světským záležitostem: jeho osudem se stala vojenská služba koruně.

SLUŽBA KORUNĚ – ZEMSKÁ HOTOVOST

Instituce jako armáda nebo policie, jak je chápeme dnes, pozdní středověk neznal. Učení o trojím lidu sice vymezovalo válečnickou aristokracii, na níž byly kladeny jak morální, tak vojenské nároky, společenský vývoj však tuto jednoduchou organizaci překonal a vykořenil. Přetrvávala však povinnost veškerých obyvatel bránit vlastní území, a to jako na výzvu panovníka mobilizovaná **zemská hotovost**.

Za vlády Václava IV. se tato povinnost vztahovala na šlechtice s jejich družinami, oddíly církevních hodnostářů a institucí a na královská města. Spolu s nimi mohli být do zemské hotovosti povoláni i olomoucký biskup a slezská knížata. Venkované, byť také podrobeni tomuto právu, bývali „rukování“ ušetřeni, a to zejména pro důvodnou pochybnost o jejich bojových kvalitách.

Zemská hotovost či její části vzešlé z krajských sněmů a landfrýdů (dobrovolných spolků ochraňujících veřejný mír) plnily mimo jiné v trestních záležitostech roli police, v souvislosti se zemským mírem, čili veřejným pořádkem a bezpečností. Vyšetřování bylo úkolem soudu nebo tzv. krajských poprávců, pročež hotovost byla často svolána kvůli zatčení přestupce práva. V předhusitské době se obvykle jednalo o šlechtice, který vedl tzv. opovědní války, kdy jeden šlechtic vytáhl proti jinému. Často se jednalo o obyčejné loupeživé družiny. Přestupci zemského práva se pak nazývali zemskými škůdci.

Základním stavebním prvkem hotovosti či vojska obecně byla jednotlivá kopí, jak se označovaly šlechtické družiny. Jednotliví šlechtici vyžívali skupiny ozbrojenců (v případě pánů se jednalo o nižší šlechtice), kteří se starali o zabezpečení majetků a prosazení práv svých pánů. Družiny budovali jak páni, tak zemané. Jednotlivé družiny se lišily obvykle složením a kvalitou.

K zemské hotovosti patřily i vojenské oddíly duchovních feudálů a církevních institucí, které si pro svou ochranu najímaly žoldněře. Olomoucké biskupství pak vydržovalo soustavu tzv. ministeriálů. Byly to svobodné osoby, které měly povinnost vojenské služby, za což zís-

kávaly do vlastnictví statky. Ministeriálové se organizovali pod velením vlastních purkrabí (správců hradů). Problematické vztahy mezi Václavem IV. a příslušnými hodnostáři, například olomouckým biskupem Janem XII. Železným, který o biskupství svedl boj s Václavovým bratrancem, měly za následek, že král s těmito jednotkami nemohl disponovat.

Hotovost nebyla ani stabilní, ani homogenní armádou. Vrchní velení podle práva spočívalo na bedrech jednoho ze zemských úředníků, nejvyššího purkrabího, a válečné rady, tedy poradního orgánu tvořeného představiteli jednotlivých oddílů hotovosti (nejčastěji panstva). Její svolání musel kromě toho povolit zemský sněm, v němž zasedalo panstvo a církevní hodnostáři. Použití vojska bylo omezeno teritoriálně i časově. Například roku 1311 byla možná délka tažení zemské hotovosti kodifikována listinou Jana Lucemburského a později potvrzena v zákoníku *Maiestas Carolina*, a to na dobu čtyř týdnů. Šlechta a feudální vrchnost si dokonce prosadili při déletrvajícím konfliktu, stejně jako při výpravě mimo zemské hranice právo na proplacení služby. Takový stav byl pro panovníka nevýhodný a neefektivní. Zemská hotovost navíc mohla posloužit i jako nástroj dalšího politického tlaku šlechty na panovníka, určitý vrchol v tomto smyslu představoval rok 1394, kdy došlo ke zneužití hotovosti k zajištění samotného krále.

Bylo tedy potřeba hledat alternativní řešení. Základní možností panovníka bylo najímání žoldnéřů. Nejednalo se však o žoldněře známé z pozdějších dob, o ony profesionální hrdlořezy táhnoucí Evropou a nechávající se kýmkoliv najmout za pár grošů. Jako žoldněři obvykle působila nižší šlechta, rytířstvo, které organizoval velitel houfce a „pronajímal“ na dohodnutou dobu za sjednaný žold. Takové vojsko bylo ovšem poměrně nákladné. Je zaznamenáno, že za jednu rytířskou družinu platil Jan Zhořelecký na přelomu 14. a 15. století sumu 18 zlatých měsíčně, spolu s úhradou škod vzniklých na osobním vybavení. Zikmund, aby si mohl pomoci žoldněřského vojska podmanit odbojně Uhry, musel dát do zástavy celé Braniborsko. V letech husitských válek se žold jezdců v Zikmundových službách pohyboval v rozmezí 10 až 36 kop grošů ročně, spolu s hrazenými ztrátami na koních a vybavení.

Levnější alternativou byli přímí leníci krále, tzv. mani. Jejich povinnosti nebyly vymezeny zemským právem, nýbrž přísahou a přiděleným statkem (zpravidla takovým, který král získal jako odúmrtí po šlechtici, jenž neměl dědice). Jako jediní byli kdykoliv k dispozici a nebylo nutné je svolávat. Panovník tak mohl se svými many nakládat pružněji a dokonce předepisovat jejich výzbroj. Těchto mužů však nikdy nebylo tolik, aby mohli zásadně ovlivnit bitvu. Byli proto sdružováni pod velením příslušných purkrabí při královských hradech, o něž se mohl v případě konfliktu panovník opírat jako o soustavu pevností. Manské soustavy měly za husitských válek různé osudy. Zatímco například ta vyšehradská se rozpadla a nahradila ji Zikmundovi oddaná posádka, karlštejnští či loketští manové drželi své pozice až do konce bojů.

Další vhodnou silou, kterou mohl panovník disponovat, představovala královská města a jejich obyvatelstvo. S městy, byť byla součástí panovníkovy domény, se počítalo jako se stabilní součástí zemské hotovosti. Výhodou bylo, že města byla sama o sobě pevnostmi a jejich obyvatelstvo mělo povinnost být na válku organizačně a materiálně připravené jako městská hotovost. Města tak posilovala pasivní obranu země a část jejich obyvatel mohla vytáhnout do pole jako pěší oddíly. U bohatších měst se plně uplatňoval systém zástupného najímání žoldnéřů.

Smíšené oddíly zemské hotovosti po vítězném střetu.

POČÁTEK REVOLUCE

„Léta Páně 1419 v neděli po sv. Jakubu byli rychtář Mikuláš, purkmistr a konšel Nového Města pražského svrženi z oken radnice a zabiti Žižkou a jeho spolčenci. Léta Páně 1419 ve středu po Nanebevzetí Panny Marie zemřel náš nejjasnější pán, pan Václav, římský a český král, o hodině nešporní na Novém hrádku poblíž Kunratic u Prahy. Nazítří ve čtvrtek vnikl Žižka se svými spolčenci do kostelů a klášterů a zničil tam mnoho soch a obrazů. Téhož dne také vnikli do kartuziánského kláštera a nazítří v pátek jej vypálili.“

Takto Bartošek zaznamenal události na počátku husitské revoluce. Krátce po defenestraci v létě 1419, násilném převratu na Novém Městě pražském, v němž byl kromě ozbrojeného lidu pražského souměstí zainteresován kněz Jan Želivský a královský panoš Jan Žižka, zahynul i král Václav IV. K apokalyptické atmosféře prvních čtyř let od smrti

Bitva u Sudoměře, za nastupujícího soumraku dne 25. března 1420. Pravděpodobný velitel zhruba čtyřsetčlenného husitského oddílu „bratří, přívrženců přijímání z kalicha“, pan Břeněk Švihovský z Rýzmběrka na Dolanech vede se svým korouhevníkem protiútok záloh z hráze rybníka Škaredého proti pěšky postupujícím ozbrojencům kutnohorského mincmistra Mikše Divůčka z Jemniště a Petra Konopištského ze Šternberka, kteří se pokoušejí přes vyschlé rybníční dno obejít úzkou šíjí mezi rybníky Markovcem a Škaredým. Ta byla patrně přehrazena vozovou hradbou bránících se husitů, atakovanou bojovníky Jindřicha z Hradce a Bohuslava ze Švamberka. Celkový počet útočníků – „královských lidí“, jak je nazývá Vavřínc z Březové, odhadují moderní historikové zhruba na sedm stovek. Vavřínc z Březové bez dalších podrobností udává, že „byl pan Břeněk v čele šiku zabit“. Bitva byla prvním větším střetem husitských válek, ohledně jejího průběhu jsou však soudobé prameny dost skoupé. Teprve později začala být popisována jako velké vítězství dalšího z hejtmanů tohoto husitského oddílu, Jana Žižky z Trocnova. Odolat s tehdy ještě zřejmě málo vycvičeným „houfem bratří“ téměř dvojnásobné přesile zkušenějšího a lépe vyzbrojeného protivníka a odrazit jej bylo samo o sobě nepochybně významným taktickým počinem.

mistra Jana přispěly v Praze četné demonstrace, připomínající činnost dnešních aktivistů, a často vynucené výměny farářů. Venkované, zejména měšťané a drobná šlechta, se scházeli ke kázání na horách a někdy docházelo i k jejich pronásledování. Snad jediný, kdo měl jasno v otázce, co přinese budoucnost, byli chiliastičtí kazatelé: ohlašovali brzký konec světa a příchod Krista.

Místo něj však přišel Zikmund Lucemburský, král uherský, právoplatný dědic českého trůnu a římsko-německý král, odpovědný za stav Říše. Zatímco v Čechách již probíhaly první boje na Malé Straně, u Sezimova Ústí či Živohoště, vrchní patro zemské politiky (tedy panstvo) se věnovalo vyjednávání. Stejně postupovali i představitelé husitské Prahy, kteří byli zvyklí hovořit přímo s králem. Na Vánočním sněmu v Brně Zikmund rozdal karty: nařídil všem podrobit se jeho autoritě. Nedlouho poté, na březnovém říšském sněmu ve Vratislavi, pak odhalil trumpfy: nechal vyhlásit křížovou výpravu proti českému kacířství.

Mezitím se revoluční ohnisko v osobě Jana Žižky a jeho společníků přeneslo do Plzně. Nedaleko tohoto města (u Někmiře) se strhla potyčka, v níž jednooký panoš patrně poprvé nechal mezi své muže a nepřítelů postavit vozy. Následně vyrazili do jižních Čech. Právě tam se etablovala „opravdová bratrská obec“ – Tábor. Jeho vznik byl ovšem více krvavý než bratrský, i když o sourozence šlo také. Do majetkového sporu mezi Prokopem Kamenickým a jeho bratry, pány z Ústí (Sezimova), se přimíchali jejich vyhnání husitští poddaní. Poté, co jako odplatu vypálili Ústí, spolu s Prokopem obsadili hrad jeho bratrů zvaný Hradiště. Následně jej předali plzeňské výpravě, která se k Hradišti musela probojovat. Byť jejich zápas nebyl velký, zapsal se do historie. V takzvané bitvě u Sudoměře totiž Jan Žižka znovu uplatnil svůj nápad s postavením vozů. Jeho druha Břenka Švihovského z Rýzmburka však srážka stála život, stejně jako Jindřicha z Hradce, představitele komendy strakonických johanitů. Na místě Hradiště pak vyrostla obec s biblickým názvem Tábor.

Válečná partie nabírala na obrátkách. Ve východních Čechách se zformovalo orebské bratrstvo z východočeské šlechty a obyvatel Hradce Králové vedených knězem Ambrožem. Ke kalichu se hlásila i města Louny a Žatec. Zatímco se utrakvistické síly stahovaly na pomoc Praze, katolický šlechtic Oldřich z Rožmberka oblehl Tábor a další Zikmundovi věrní páni se snažili zlikvidovat lokální ohniska odporu.

Počátkem června se na levém břehu Vltavy proti Praze rozložila vojska křížové výpravy. Od podobných tažení minulosti se však tato zásadně lišila. Její vůdce byl totiž zároveň vládcem heretického království a nechtěl bohatou Prahu, klenot českých zemí a ekonomický organismus schopný sytit královskou kasu, zničit a vydrancovat. Kacířům stačilo odolat jedinému pokusu o odříznutí zásobovací trasy přes horu Vítkov a ohromná vojenská masa křížáků se rozpadla. Zikmund se alespoň stačil nechat korunovat českým králem.

Pražané následně oblehli Vyšehrad, jehož posádka zůstala věrná králi. Prvního listopadu se sice Zikmund vrátil s novým vojskem, ale sevřít protivníka do kleští se mu nepodařilo. Posádka Vyšehradu vázaná dohodou, že se právě onoho dne vzdá, nepodpořila útok Zikmundových sil. U Vyšehradu toho dne padlo velké množství zejména moravského panstva, které se jako jediné (na rozdíl od Uhrů a německých žoldněřů) dokázalo probít v nejtěžším úseku bojiště do obléhacích linií. Samotní pražané pak těžce raněným protivníkům dávali poslední pomazání i svátost oltářní „pod obojí způsobou“.

PANSTVO

Páni byli svobodní držitelé hradů a přilehlých panství, podle nichž získávali svůj predikát (přízvisko). Nejvlivnější z těchto mužů zastávali funkce v zemských úřadech, při zemském soudu, v některých dvorských úřadech a i v rodící se krajské organizaci. Nebyly to však jen hrady a jejich posádky, co utvářelo **válečný potenciál vyšší šlechty**. Kromě šlechtického výcviku, který spočíval zejména v jízdě na koni a boji v sedle, to byla i možnost pořízení kvalitního vybavení a vlastního vojska.

Zisky z držby panství umožňovaly zakoupení zbroje nejvyšší jakosti. Nemusí být náhoda, že se hlavní česká zbrojařská střediska rozvinula právě v místech konání zemských soudů, kde panstvo zasedalo, tedy v Praze a Brně. Pánů sice nebylo tolik, aby jejich zakázky užívaly všechny výrobce, nicméně potřeba kvalitní a reprezentativní výstroje různých typů a zbraní spolu s případným zajištěním výzbroje jejich družin či posádek hradů z nich činilo lukrativní zákazníky. Patřili také k jistým zájemcům o zahraniční produkci. Zbroj pak zpravidla doplňoval reprezentativní varkoč, čili válečný oděv.

Pán jako osoba pod zemským právem měl povinnost účastnit se zemské hotovosti se svým **vojskem**. Tato jejich soukromá *comittiva* čili klientská družina nižších šlechticů mohla čítat až několik desítek osob. Předák plzeňského landfrýdu Hynek Krušina ze Švamberka disponoval téměř stovkou mužů. K válečnému podniku pak mohli páni stáhnout také posádky svých hradů a hotovosti svých městeček, což se v případě zemské hotovosti nestávalo. Za husitských válek však byli tito muži povoláváni zejména při tuzemských bojích, například v rožmberské doméně.

Přestože před vypuknutím revoluce se panstvo svým životním stylem vzdálo válečnému řemeslu, stále bylo zvykem a otázkou osobní cti stát v bojovém střetu v první řadě a útočit ze sedla svého oře. I panstvo se totiž považovalo za držitele rytířské tradice. Pán v plné zbroji vyrážel do boje v čele svých mužů, z nichž jeden nesl jeho korouhev. Panstvo se proto někdy nazývalo korouhevními pány, podle práva boje pod vlastní zástavou. Jiná situace nastávala, pokud byl pán nominován na některou velitelskou funkci ve „štábu“ vojska nebo jeho části. Okolnosti pak vyžadovaly jeho přítomnost na jiných místech.

Bylo by pěkné říci, že husitské války rozdělily tlustou čarou panstvo na katolický a kališnický tábor. Nebyla by to však pravda. Přestože před samotnou defenestrací byla vyšší šlechta v **náboženském ohledu nejednotná**, její předáci se k husitství hlásili, díky čemuž byl umožněn vznik stížných listů ke koncilu, které mohla pečeti pod jejich záštitou i nižší šlechta. Po nástupu Zikmunda a souběžně i radikálních sil v zemi začalo panstvo kolísat a hledat nová východiska. **Čeněk z Vartenberka**, vrchní organizátor pečeti stížných listů, podle mistra Vavřince po hrůzném pohledu na vypálené kláštery vstoupil do řad Zikmundových straníků. Do konce války mu však věrný nezůstal, neboť kapituloval v roce 1421 před husitskými vojsky a přijal opětovně kalich. Do konce života (v roce 1425 podlehl nemoci) vyměnil strany ještě dvakrát. Jedná se o poměrně typický příklad. Nejednen pán tak mohl za bývalého spolubojovníka označit skutečně kdekoho.

2

5

3

6

4

1

Erby některých představitelů katolické strany

Ústřední postavu (1) tvoří oděnc v přechodové zbroji reprezentující nižšího šlechtice z družiny pánů z Gutštejna, erbu tří jeleních paroží v zlatém/žlutém poli, který mohl zastávat úřad vrchnostenského purkrabího. Odpovídá tomu i úroveň jeho vojenské výstroje. Zbroj je kvalitní, byť v dané době již nikoliv nejmodernější. Její základ tvoří kratší kroužková košile s rukávy sahajícími k loktům, přes níž je řemeny připevněn přední plát s šorcem, tvořeným několika řadami dlouhých úzkých lamel opatřených nýty u svrchní strany každé z nich. Líc kyrysu je potažen červenou látkou a v pravé části je připevněn jednoduchý sklopný dřevcový hák. Jako vzor zde slouží kyrys dochovaný ve sbírkách mnichovského Bayerisches Nationalmuseum, datovaný na konec 14. století. Nohy a ruce jsou plně kryty pláty, včetně rukavic tvaru přesýpacích hodin (klepsydra) a plátových bot. Ramena kryjí jednoduché plátové nárameníky. Přilba typu šlap se psím hledím se nachází ve sbírkách Bayerisches Armeemuseum v Ingolstadtu a je datována rovněž na konec 14. století. Kroužkový závěs, který se u přilby nedochoval, k ní byl přidán jako tehdejší běžná součást. Štít typu tarče je ozdoben jednoduchým znakem pánů z Gutštejna, do jejichž bojové družiny tento nižší šlechtic náleží.

(2) Erb Krajířů z Krajku

(3) Erb Jana Městeckého z Opočna, podle otisku pečeti z roku 1427. O barvách (tinkturách) lze jen spekulovat podle jiných pozdějších vyobrazení znaku pánů z Opočna. Břevno uložené pokosem by snad mohlo být červené, pole stříbrné či bílé. O barvě žebříků se třemi příčkami není z dané doby známo nic bližšího.

(4) Erb pánů ze Švamberka

(5) Erb Janovských z Janovic

(6) Erb pánů z Kolovrat

Pán se svým panošem cvičí tzv. harnischfecht, čili šerm ve zbroji.

Například **Oldřich z Rožmberka** patřil na počátku revoluce se svým poručníkem a tchánem Čeňkem z Vartenberka ke kališnickému panstvu, ještě v dubnu 1420 spolu s Čeňkem dleli na Pražském hradě jako opora husitské obce. Činy jeho tábořských sousedů spolu se Zikmundovým politickým tlakem ovšem brzy způsobily jeho názorovou proměnu. Zahájil protitábořskou kampaň na ochranu svého ohroženého panství, které se rozprostíralo na jihu Čech a dosahovalo od hranic země až k Táboru.

Už ve chvíli, kdy se jako patnáctiletý ujímal svých panství, byl Oldřich patrně nejbohatším mužem v zemi. Vždy byl veden snahou o udržení a případně rozmnožení rodového majetku, politické funkce ho zřejmě zajímaly méně. Mistr Vavřinec ve své kronice jeho zjevnou bezskrupulózní politikou kladl do souvislosti s tělesnou vadou. Oldřich totiž napadal na jednu nohu a nikdy nezískal slávu na bitevním poli. Na jeho državách však trvale probíhala válka, kterou přerušovala dočasná příměří s pražany či tábořskou stranou.

Působil tak jako diplomatický prostředník, pikantní dodnes zůstává bohatá Oldřichova falzifikátorská činnost, odhalená až s odstupem staletí. Podvrženými listinami zajistil svým třem synům mnohá privilegia a královské výhody. Další zdroje rostoucí prosperity poskytl Oldřichovi Zikmund udělením klášterních majetků ve Zlaté Koruně.

I další panstvo, které zůstalo při Zikmundovi a dokázalo přežít oněch patnáct válečných let, obvykle nevyšlo s prázdnotou. Zástavy klášterních vsí obohatily nejeden rod. Nejmarkantněji snad v rámci **plzeňského landfrýdu**. Zikmund neinvestoval nadarmo. Západočeská šlechta v čele se **Švamberky, Gutštejny, Kolovraty** a zčásti i **Rýzemberky (Janovští z Janova)** dokázala účinně odolávat husitskému tlaku a dokonce zahnat i „neporazitelného“ Jana Žižku.

Obdobně se válečná fortuna klonila i **Lipoltu Krajíři z Krajku**. Působil totiž jako hejtman českobudějovického bratrstva (viz níže). Nutno dodat, že bratrstvo vedl úspěšně. Až v roce 1427 jej Albrecht Habsburský z politických důvodů odvolal. Svě působišťe pak Lipolt našel v Rakousích, jak jinak než ve velitelských pozicích a jak jinak než triumfálně.

Katolické pozice měly trvalý ráz i na severovýchodě Čech. Zdejší „pravověrná“ nobilita, v jejímž popředí stáli dřívější signatáři stížných listů do Kostnice Půta z Častolovic a Jan Městecký z Opočna, byla minimálně mezi hradeckými známá jako **opočenská strana**. Tito veteráni předhusitských sousedských válek ve východních Čechách znepříjemňovali život východočeským husitům zejména pro své postavení na slezském pomezí. Zatímco Jan Městecký byl okolnostmi několikrát donucen ke kolaboraci s tábority, spolek podpořil dřívější vůdce pražského svazu a zakladatel orebského bratrstva **Hynek Krušina z Lichtenburka**.

U zrodu orebského bratrstva stáli i moravští **páni z Kunštátu**, kteří se později podle politických preferencí rozdělili mezi existující kališnické frakce. Rod z husitských válek, byť v prořídlem počtu, vyšel se ziskem. Nikoliv však **páni z Plumlova**. Předák rodu Jindřich z Kravař a Plumlova, byť kališník, zůstal věrný Zikmundovi a v jeho službách padl v bitvě u Vyšehradu spolu s mnohými moravskými pány či významným českým šlechticem a nepřitelem husitů Zdeňkem ze Šternberka.

Morava se tak stala doménou kališnické šlechtické opozice, v jejímž čele stál **Jan Tovačovský z Cimburka**. Tito muži vedli ve spolupráci s českými frakcemi neustálý boj proti jinak katolickým moravským městům a biskupské Olomouci. Jako mnoha jiným z řad panstva se jim podpora revoluce vyplatila.

KONEC PRAŽSKÉHO HRADU

„Léta Páně 1421 v neděli před svatým Vítem jsme po vyjednávání prostřednictvím pana Konráda, arcibiskupa pražského, a pana Jana z Budyně odjeli my, někteří páni, rytíři, panoši a lidé řečeného pana krále, obležení pražany, z pražského hradu na jiné hrady řečeného pana krále.“

Strohé Bartoškovo konstatování možná skrývá jistou dávku smutku vyvolanou nuceným odchodem z hradu, který se několikrát ocitl i v sevřeném obležení a jehož posádka tak poznala i hlad. Na podzim roku 1419 proběhly ještě boje v oblasti Malé Strany, která tak byla oběma stranami dočista zpustošena. Mohlo to možná připomínat moderní boj v městské zástavbě, neboť v temnu podzimních dnů střety probíhaly dům od domu.

Byla-li situace posádky před příchodem kruciáty tíživá, po jejím rozpadu a přechodu husitských sil do ofenzivy začala být tragická. Po zimním obléhání a dobytí Nového hrádku u Kunratic si pražané otevřeli cestu na východ. Počátkem roku 1421 spolu s tábory a pod Žižkovým vrchním velením vytáhli na velké tažení, jehož cílem bylo zajištění vlastních pozic a příprava mocenské základny pro korunovaci vlastního protikrále, jímž se měl stát polský panovník Vladislav Jagello či jeho příbuzný, litevský velkokníže Vitold.

Padly Hořovice, Žebrák i Rokycany. Následoval pochod ke Kladrubům a obsazení hradu Vildštejna. Jen s obleženou Plzní bylo uzavřeno příměří. 15. března vojska došla k Chomutovu, který se s pomocí německé posádky urputně bránil. Druhého dne však padl a následoval masakr. Padla i Kadaň.

Po Velikonocích vytáhlo znovu spojené pražské a tábořské vojsko, aby získalo Beroun, načež se přes Prahu obrátilo východním směrem na pomoc orebitům. V polovině dubna došlo k obležení a následnému masakru v Českém Brodě. Zvěst o krveprolití jistě dopomohla k tomu, že se vzdala města Kouřim, Kolín, Čáslav, Nymburk a dokonce i Kutná Hora. Husitské šiky kromě vypalování klášterních konventů, které se nacházely po cestě, obsadily i hrady Lichnici a Žleby. Koncem dubna se vzdala Chrudim a následně Vysoké Mýto, Litomyšl i Polička. Jen Jaroměř bylo nutné na jeden den oblehnout, načež se pražské vojsko obrátilo k domovu, zatímco Žižka s částí orebitů získal ještě Dvůr Králové s Trutnovem a Mělníkem. Litoměřice se ke svazu přidaly dobrovolně, přestože předtím musely odrazit Žižkův útok, v červenci jejich příklad následovala ještě Bílina, Duchcov a Teplice.

Pražský svaz se ocitl na vrcholu moci – a právě na pozadí této ohromné kampaně oblehl zbytek pražské hotovosti pod vedením budoucího vrchního hejtmána Václava Cardy z Petrovic Pražský hrad, v němž se tehdy nacházel i Bartošek. Přestože posádka po celou dobu podnikala odvážné výpady do okolí, v tuto chvíli jí již nezbyly síly na to, aby rozbila obklíčení či dovezla nové zásoby. Posádka s Bartoškem se však vzdala až tváří v tvář pražským vojskům, která se vrátila od Jaroměře.